

НЕОБЈАВЉЕНИ ПОДАЦИ ЗА ИСТОРИЈУ РИМСКОГ СИНГИДУНУМА

Забелешке арх. Рихарда Штаудингера и др Јанка Шафарика

Код већине римских градова могу се назрети бар контуре и одредити оквири које је тај град заузимао, док са Сингидунумом ни то није случај. Околност да се римски град налазио у најужем урбанином језгру данашњег Београда, који у том делу има најмање слободних површина за археолошка истраживања, не дозвољава да се са сигурношћу одреде чак ни оквири римског града. Поред тога, недостатак покретног археолошког материјала, уз чињеницу да и оно мало што је пронађено није у потпуности лоцирано, стежава да се сагледају проблеми везани за историју римског града.

Налази са краја прошлог и почетка овог века, забележени у литератури, углавном се могу везати за епиграфске споменике, ретко за остатке покретног материјала, а поготово не за архитектонске објекте. Ова појава се објашњава, пре свега, већим интересовањем за сву врсту споменика. Изузетно се дешава да су забележени и ови други налази.

Све до оснивања Општинског музеја града Београда, односно данашњег Музеја града Београда, налази са територије римског Сингидунума набављани су за Народни музеј. Оснивањем Општинског музеја, ситуација се, између два рата, изразито није променила, али је условила појаву пасионираних сакупљача античких ствари, који су не само поклонима већ и писаном речју задужили Музеј. Најпознатији од ових сакупљача свакако је Richard Staudinger, пореклом Немац.¹ Он је у периоду од 1929. године па све до своје смрти, 1936. године, сакупљао, приликом грађевинских радова, сви покретни материјал из свих епоха Београда, нарочито керамички, стварајући тако јединствену и најбројнију збирку керамике Београда, која се данас чува у Музеју. Поред тога, чини нам се да је Штаудингер уредно водио забелешке о

свим налазима у току једне године, али, на жалост, сачувана је само забелешка за 1934. годину², коју у преводу с немачког језика овде у потпуности досносимо с уверењем да ће користити и истраживачима новије историје Београда.

„За разлику од налаза из 1933. године, који сви потичу са једног места, и то градилишта нове Патријаршије³ [Улица кнеза Симе Марковића бр. 6], керамички и неколико других налаза потичу са пет градилишта, која су у одговарајућим плановима⁴ обележена словима В, С, Д, Е и F [сл. 1, 2]. Градилишта А и G нису дала никакве налазе, нити керамике, нити било какве друге, али заслужују пажњу због других разлога.

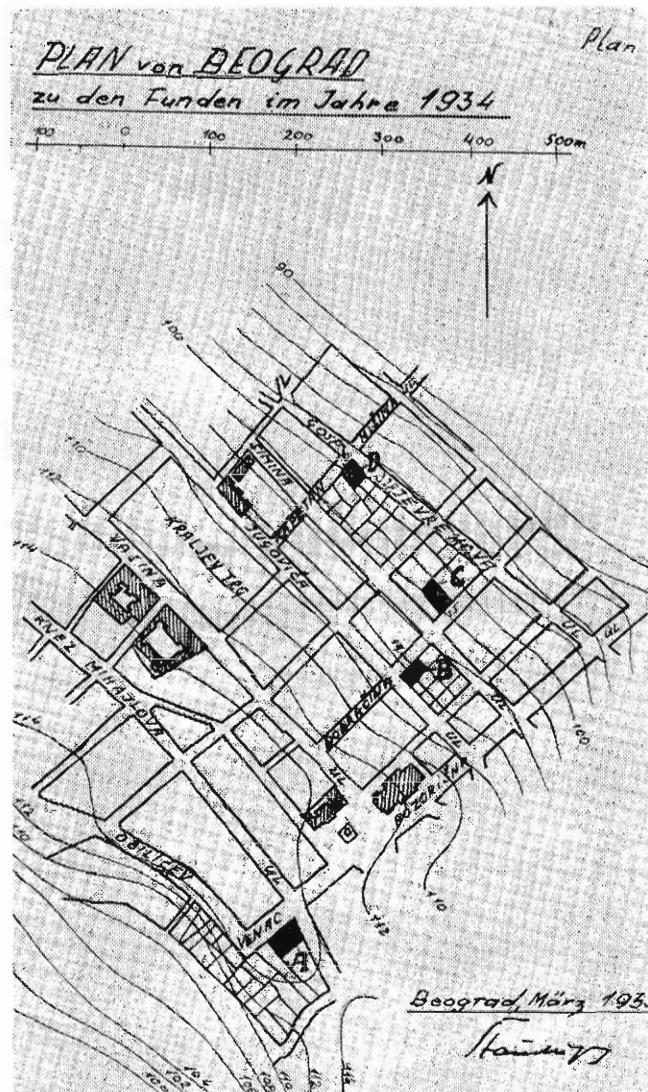
Керамички и малобројни метални предмети приказани су на овим таблама у природној величини и изведени су у тринаест група према свом карактеру.⁵

На градилишту А, на углу Кнез-Михајлове улице и Обилићевог венца нису нађени никакви ситни објекти. Разлог што га овде помињемо је што заслужује да му се посвети пажња. Слој хумуса допирао је све до саме уличне калдрме, па културни слој на томе месту према томе уопште није постојао. То, дакле, није било тле на коме би било остатака културе (Kulturboden). Место се налазило у близини варошког откопа, вероватно непосредно испред њега, у незазиданој гласији. У прилог томе говори и чињеница што је ту нађен један масован гроб, о чијој се старости и пореклу може само јагајати. Могао би потичати из 1739. године, када су Турци заузели Београд, или још вероватније из 1789, када су га заузели Аустријанци под Лаудоном. На томе месту откопан је и један канал, који је ужосо пресео градилиште од „Руског цара“ [ресторан „Загреб“] и о коме ћемо на другом месту поближе говорити.⁶

На градилишту В [сл. 1, Добрачина бр. 14] нашли су се остаци једне грнчарске радионице, и то једне велике јаме за отпакате пуне уломака очигледно лоше урађеног посуђа разне врсте, као и предмети представљени у групи XIII као грнчарско оруђе и веће количине шљаке из пећи. Разни налази најводе на закључак да је та грнчарска радионица постојала и радила у време аустријске окупације Београда, од 1717. до 1739. Ту су нађене и сокле стубова или доворатника, који можда припадају истоме времену. Откривен је и један одавно затрпан бунар, дубок око 8 м, непосредно испод данашњег нивоа улице, из кога се радионица вероватно снабдевала водом. Нашао се ту и цевни водовод, код кога сам могао први пут установити огранак цеви постављен под правим углом. Нађено је и доста уломака водоводних цеви, из чега се може закључити да је радионица и то произвела. На том градилишту откријена је и половина темеља једне цамије, док се друга половина налазила на суседном имању, с леве стране. И ови темељи били су исти као и темељи Дефтердарове цамије, на углу Улице Вука Каракића и Обилићевог венца, откривени пре неколико година, постављени на решетке од дрвених кочева. О овој се цамији за сада ништа не зна. Цамију означену у турском плану око 1860, — некадашњу Бајрамбекову цамију — морамо тражити на удаљености од једно 150 м, у данашњој Господар-Јевремовој улици. Цамија на градилишту В вероватно је постојала још пре него што су подигнути варошки опкопи у време између 1717. и 1739, а по слично изграђеним темељима била је сигурно из истог времена као и Дефтердарова цамија. Од керамичких налаза, градилиште В дало је, на дубини од око 3 м, нешто римског материјала, као и материјала из 18. века и новијег.

Налазиште С на углу улица Добрачине и Симиће, у Добрачиној бр. 15, дало је доста материјала из римског доба и 18. века. И ту је нађен један масован гроб, у коме су вероватно сахрањени војници пали при освајању Београда под Максом Емануелом 1688., с обзиром на то да се гроб налази у оквиру варошких опкопа, подигнутих после 1717. када је војска Евгенија Савојског освојила Београд, али изван античко-средњовековног градског бедема. У самом гробу нису нађени ни новци нити оружје који би послужили за његово датовање. На градилишту С откопана су и два велика римска надгробна споменика,⁷ ипак би требало претпоставити да су овамо довучени касније са неког проба који је био подигнут не-

што више. Осим тога, нађене су и римске пљоснате опеке и један стари водовод са цевима од печене земље, који је градилиште пресецао укоко у правцу нагиба терена.

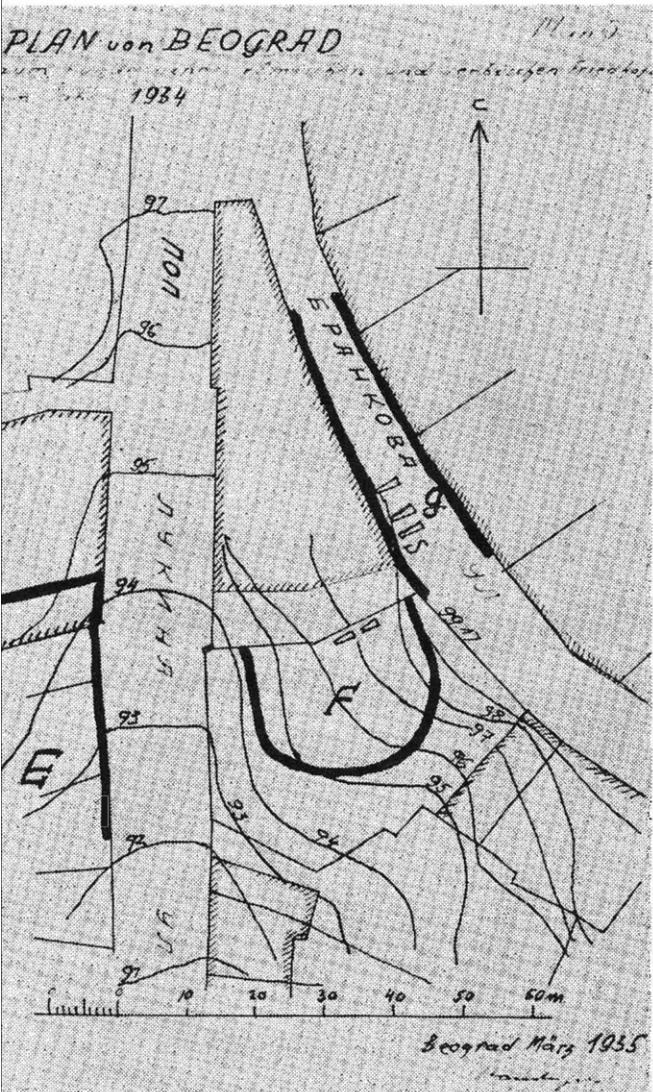
Сл. 1. — План једног дела Београда са места-ма налаза у 1934. години.

1. — Plan d'une partie de Belgrade avec empla- cements des fouilles de 1934.

Налазиште D, у Господар-Јевремовој улици бр. 32А, на углу Капетан-Мишиће, дало је нешто керамике, пре свега из 18. века. Осим римских опека, нађен је ту и

део камене секире из времена келтских Скордиска.

Најазиште Е у Поп-Лукиној улици, отворено приликом просецања прилазне

Сл. 2. — Место где су 1934. године, приликом просецања Бранкове улице, откривени римски гробови (F).

2. — Emplacement où ont été découverts les tombes romaines en 1934 lors du percement de la rue Brankova (F).

улице до земунског моста, није дало римске налазе, чак ни новац, из чега се може закључити да је гробље, о коме се даље го-

вори, у римско доба лежало само на другој страни улице. Нађена је само керамика из 18. века. Ни у Поп-Лукиној улици, чији је ниво приликом просецања ове улице спуштен за око 60 см, нису нађени римски предмети. Хумус је стизао непосредно до уличног плочника. Овде је у питању једна од најстаријих београдских улица, која је постојала још у римско доба. Најазиште Е лежало је исто као и најазиште F и G, изван варошког опкопа који су Аустријанци подигли у 18. веку.

Најазиште F је свакако најважније и најзанимљивије у 1934. години [сл. 2]. Ту сам установио некадашње римско гробље. За разлику од великог римског гробља, које се пружа на гребену брежуљка,⁸ од новог универзитета па у најмању руку до почетка Улице краља Александра [Булевар револуције], овде су нађени само скромни гробови, вероватно из 3. и 4. века. Откопана су три гроба озидана римским опекама, од којих једна носи ознаку III Флавијеве легије. О садржини пробова не могу ништа рећи, јер нисам био присутан када су откривени. Нађена су два мала надгробна споменика, један с натписом.⁹ На целој површини означеног црвеном бојом,¹⁰ на плану бр. 3 [сл. 2], нађени су примерци римске керамике [сл. 4, 5], делом изврсно очувани, углавном позна terra sigillata.¹¹

Најазиште G је резултат радова на водоводу у Бранковој улици [сл. 2]. Нађено је више гробова са остацима дрвених ковчега. На једном старом плану Београда за прву трећину 19. века на овом месту је уцртано гробље. Изгледа да је то било хришћанско гробље на коме се сахрањивало од позноримског доба до 19. века.¹² На најазишту G иначе није било римских налаза, можда стога што се није копало довољно дубоко.¹³

Откриће великог броја гробова, који су зидани опеком, опеком и каменом као и саркофага, од Трга Републике — нарочито на простору између Косовске и Улице Мајке Јевросиме, као и уз Булевар револуције — до Голсвортјеве улице, одредило је правац пружања југоисточне некрополе, која је настала уз пут Singidunum—Viminacium.¹³ Такође, налази гробова у Симиној, Господар-Јовановој и Јевремовој улици, одредили су место и делимично правац пружања североисточне некрополе римског Сингидунума.¹⁴

Најаз једног римског гроба,¹⁵ 1931. године у Бранковој улици бр. 16, био би недовољан да се говори о некрополи, поготово што се ради о усамљеном пробу, који је рађен од секундарно употребљених стела. Од прилога нађених у овом гробу, помињу се само

три бронзана новчића, један Аурелијанов и два Клаудија Готског. Налаз новца Клаудија Готског је *tessellus post quem* за настанак овог гроба. У истој улици, нађен је, такође, и један педовршен римски жртвеник,¹⁶ док налаз ћементоване стеле¹⁷ приликом градње „Призада“ (Обилићев венац бр. 2) упућује да је стела могла бити донесена из непосредне сколине.

Откриће три римска гроба, на углу Поп-Лукине и Бранкове улице, као и два надгробна споменика, које помиње у претходном тексту Р. Штаудингер, јасно говори о постојању некрополе, поготово што су гробови откривени у непосредној близини гроба рађеног од секундарно употребљених стела.

На југозападној страни римског града једина улица која би могла да одговарају путу који је излазио из цивилног насеља јесте Поп-Лукина улица, или њена непосредна сколина, уз коју се формирала југозападна некропола Сингидунума. Откриће гробова 1934, уз већ публиковани гроб из Бранкове улице бр. 16, недвосмислено указује на постојање југозападне некрополе, поготово што је и у Карађорђевој улици пронађен „део римског споменика са ликом женског божанства“.¹⁸

Однос североисточне и југозападне некрополе остаје и даље нејасан према главној некрополи, која се формирала уз пут за Виминацијум на југоисточној страни града. Поставља се питање — да ли су ове две некрополе, североисточна и југозападна, настале уз пут који је излазио из насеља на североисточној, односно југозападној страни, што нам изгледа највероватније, или су се формирале непосредно уз насеље и временом спојиле са главном југоисточном некрополом. Ово спајање је нарочито изразито код североисточне некрополе, иако откриће архитравне греде с натписом и посветом богињи Хекати (богиња раскршћа) у Господар-Јевремовој бр. 41 упућује на постојање излазног пута из града и на североисточној страни.¹⁹

Подсетимо се да је на северозападној страни римског града био лоциран *castrum*, уз који се и формирао римски град, из кога се могло излазити само у три правца. На тим правцима настале су и три римске некрополе. О двема, североисточној и југоисточној, већ имамо доста података. Налази гробова на углу Поп-Лукине и Бранкове и у Бранковој улици бр. 16, као и налаз стеле на Обилићевом венцу бр. 2, дозвољава тврђњу да се може говорити и о трећој, до сада не евидентираној, некрополи римског Сингидунума.

Керамика нађена на углу Поп-Лукине и Бранкове улице, у југозападној некрополи, припада римско-провинцијској керамици (сл. 4, 5). Formama и начином украсавања не разликује се од до данас пронађених примерака у Сингидунуму. На овом налазишту најзаступљенији су крчази с једном дршком, који су, вероватно, као и познати примерци, били црвено печени и обојени црвеном бојом у горњем делу суда. Штаудингер у својој забелешци не даје никакве податке о фактури ових судова, али је јасно да, на основу познатих форми, можемо говорити о устаљеном облику крчага који се и даље налази, случајно или приликом ископавања, како у некрополама, тако и у цивилном насељу. У збирци Одсека за антику Археолошког одељења у Музеју града Београда заступљене су све форме које карактеришу и налазе са угла Поп-Лукине и Бранкове улице, изузев крчага на сл. 4/1. Крчаг са тролисним отвором (сл. 4/6) идентичан је крчагу који је пронађен у некрополи на Булевару револуције бр. 72—78.²⁰ Према томе, и овај крчаг из југозападне некрополе, највероватније је био тамнозелено глеђосан, као и крчаг са Булевара револуције.

Полулопасту зделу, коју је од Штаудингера откупио Народни музеј у Београду, и која је данас изложена у поставци Музеја, М. Бирташевић је определила као рановизантијску зделу.²¹ Очигледно је да се ради о суду римско-провинцијске провенијенције, на којем се налази орнамент у виду листова и полумесеца, изведен печатом (сл. 4/5).

Углавном све до сада пронађене плитке зделе на територији Сингидунума рађене су од црвено печене земље, мада има, истина, врло ретко и сиво печених здела, па би и зделе (сл. 5/10, 5/12), нађене приликом регулисања Бранкове улице 1934. године, могле бити од црвено печене земље и обојене црвеном бојом.

Минијатурни судови из југозападне некрополе (сл. 5/2, 4, 5, 7 и 8) формама и техником израде ничим се не разликују од до сада пронађених судова у различитим деловима града.

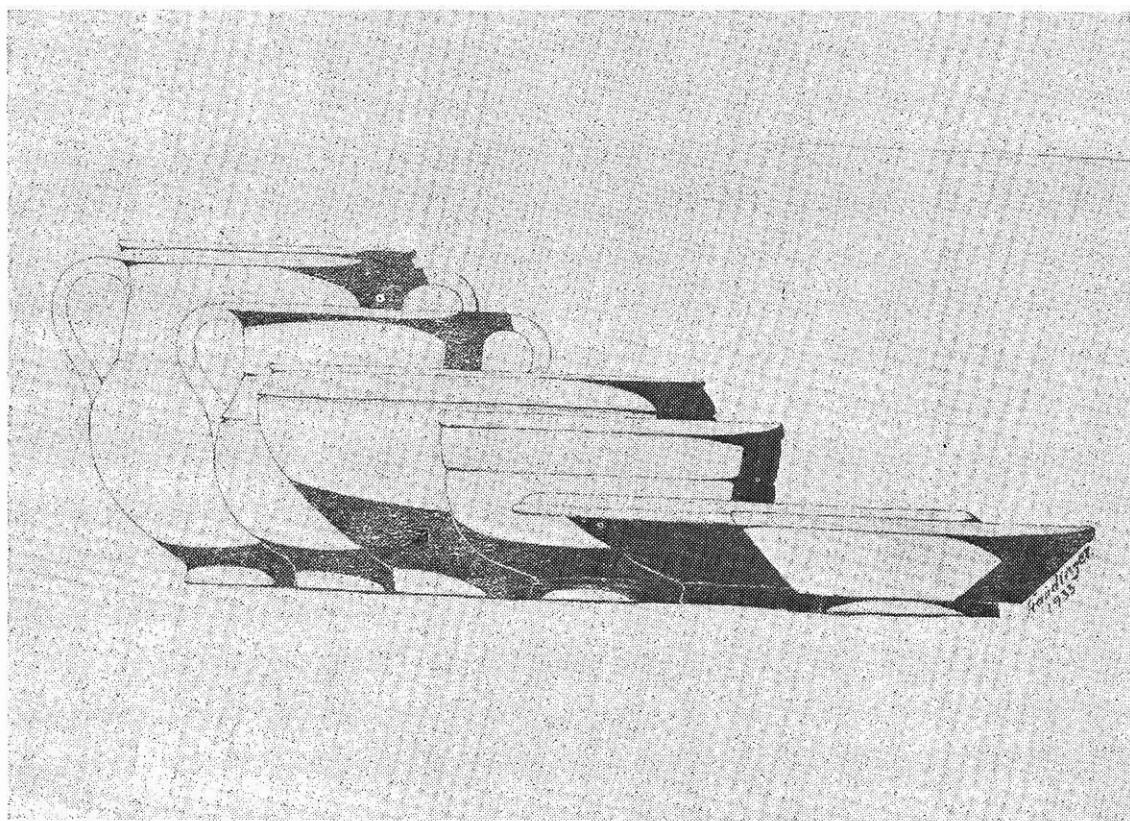
У мали с налазима,²² које смо већ описали, налази се и један лист са скициом (сл. 6) и описом налаза у Задарској улици, веома значајним за топографију Сингидунума. Стога и дајемо Штаудингеров текст у предводу:

„Исто као и на суседној парцели У [сл. 6], на којој је пре 6 до 7 година подигнута новоградња, тако су и овде, целом површином Јна сл. 6 — обележено јачом црном бо-

јом], нађени многобројни римски остаци као керамичких посуда тако и опека формата $29 \times 29 \times 5$ см са печатом легије III Флавијеве и формата 28×42 см без печата. На месту обележеном са А, у Задарској улици, нађен је, на дубини са 1,60 м, шут једне сигурно римске куће, измешан с људским костима и малобројним остацима керамичких посуда. Ту је нађен и темељни зид, који је укосо пресецao радилиците [сл. 6], дебљине 28 см, начињен од цигала формата $28 \times 28 \times 5$ см, са спојницама од мал-

имбрекса. Здравица се појавила на просечној дубини 2,5—3 м.“

Податак који нам је оставио Штаудингер, веома је значајан о простирању римског цивилног насеља. Истина, у Задарској улици, остаје нејасан однос, у вертикалној стратиграфији, куће од плетера према остацима грађевине зидане тврдим материјалом. Слој кућа од плетера, опредељен као најранији грађевински хоризонт у Сингидунуму, до сада је једино, са сигурношћу, издвојен на простору испред нове зграде

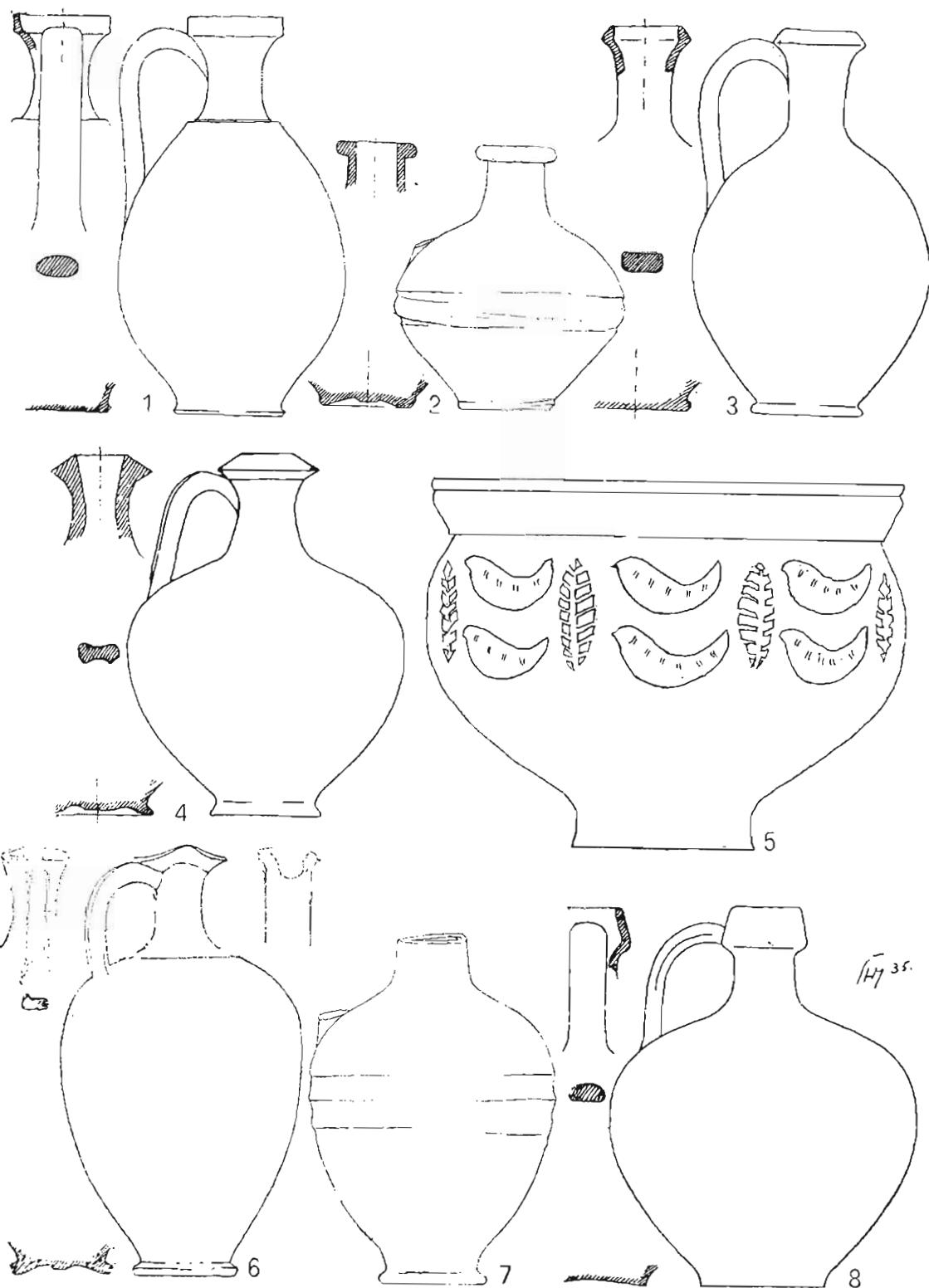

Сл. 3. — Римска керамика нађена 1933. године у улици Кнеза Симе Марковића бр. 6 (?).

3. — Céramique romaine découverte en 1933 dans la rue Knez Sima Marković № 6 (?).

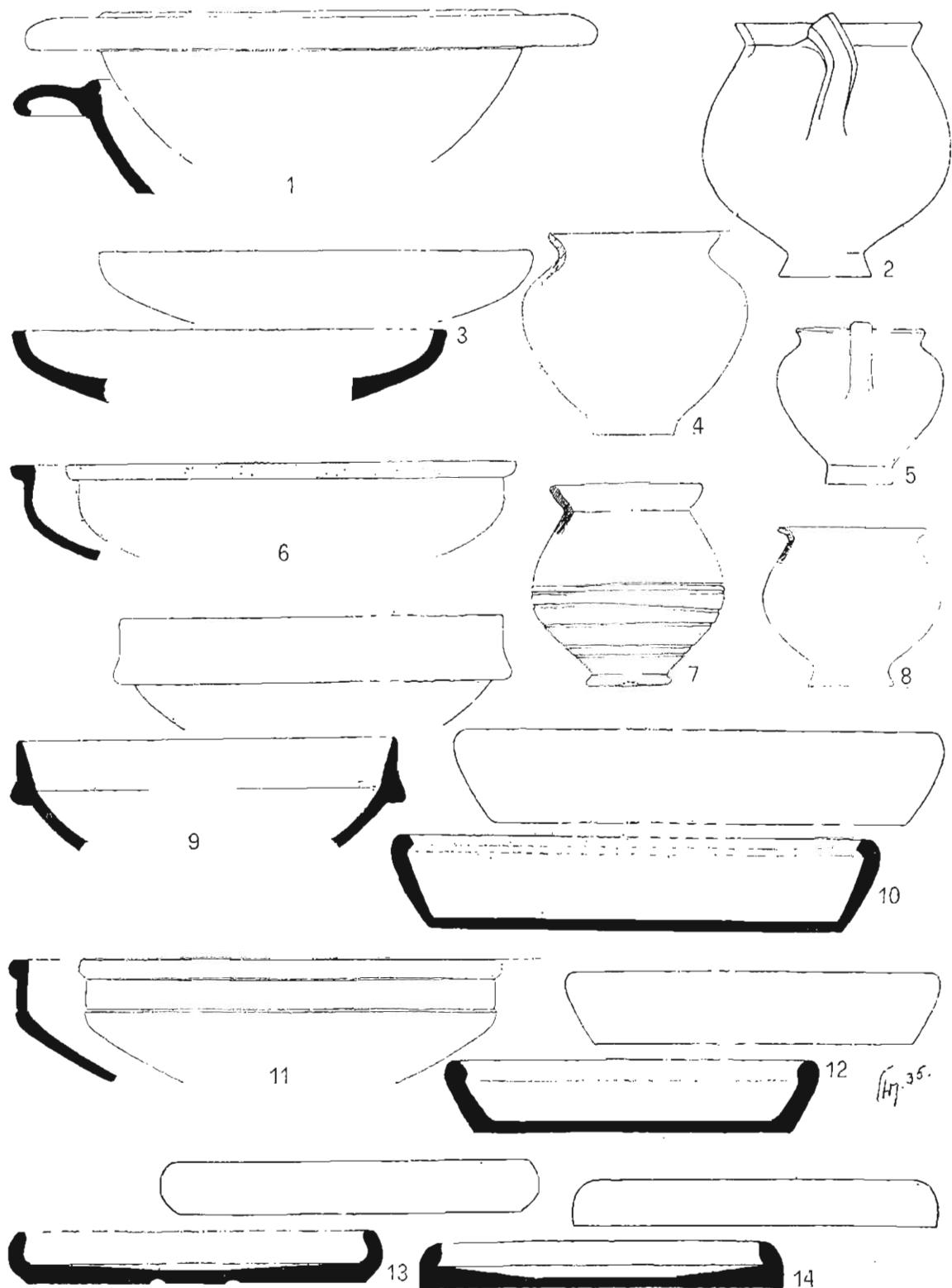
тера. Код овог зида нађени су знатни остаци некадашњих зидова од плетера једног очигледно скромнијег здања. Ова кућа је сигурно страдала у пожару, јер су на зидовима били видљиви јасни трагови прућа које је карбонизирано услед топлоте. Поред тога, нађени су знатни остаци дрвета претвореног у угљен, вероватно од исте конструкције. Овде су нађени остаци тегула и

Филозофског факултета (Васина улица), где су откривене римске терме.²³ Налаз у Задарској улици, као и открића приликом радова на откривању темеља Народне библиотеке на Косанчићевом венцу,²⁴ и у подруму конака Кнегиње Љубице²⁵ (Кнеза Симе Марковића бр. 8), све у непосредној близини Задарске улице, говори да је овај

Сл. 4. — Римска керамика нађена 1934. године на углу Поп Лукине и Бранкове улице.

4. — Céramique romaine découverte en 1934 à l'intersection des rues Pop Lukina et Brankova.

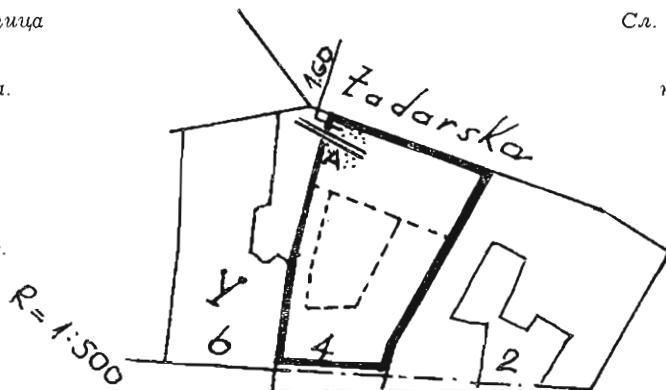

Сл. 5. — Римска керамика нађена 1934. године на углу Поп Љукине и Бранкове улице.

5. — Céramique romaine découverte en 1934 à l'intersection des rues Pop Lukina et Brankova.

Сл. 6. — Задарска улица
место (A) где су
откривени
остаци римских кућа.

6. — La rue
Zadarska et
l'emplacement
où furent trouvées
les fondations
des maisons romaines.

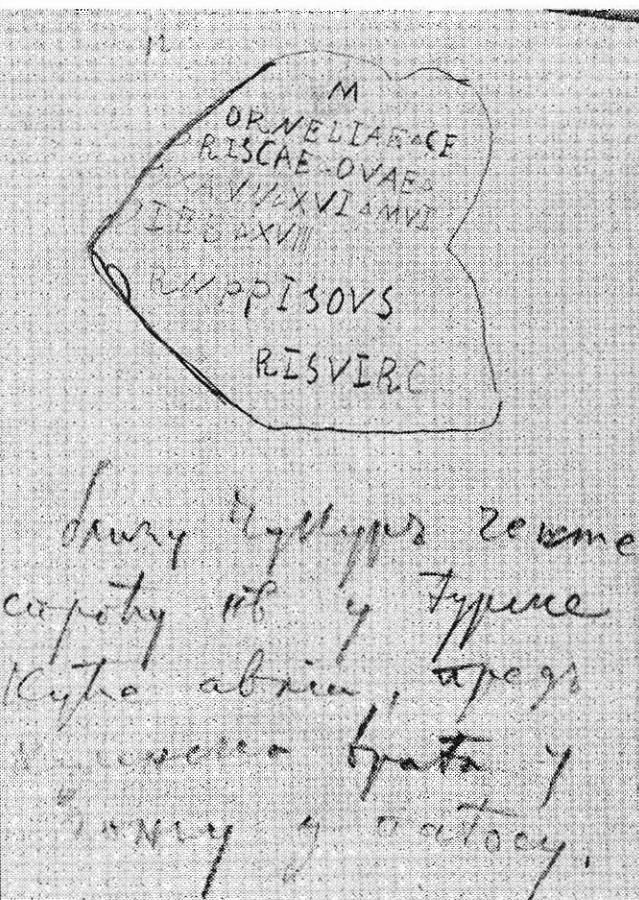

Сл. 7. — Римска плоча
са написом
откривена
код Саборне цркве.

7. — Une dalle
romaine
avec inscriptions,
trouvée près
de la cathédrale.

ALMA LAVACORVM DESA DOLYMPHA
ET SVNT EX LAPIDE PERFECTAE . . . E PVLCHRÆ
LAETIS IN QVE LOCIS NATIVS TAMEN IPSIS
TUNC CVM SOSPES ERAT CONIVX . . . IN VSVM
EMERITIS QVONDAM ALEXANDRI . . NOMINE DIGNA
RAVCISONI LAPIDOSO CADVNTE . . . TE LQVORS
TAM LAUDATI OPERIS DOMINV . . . ET AVCTR
IN SVAE MEMORIAM VOLVIT CONS . . . MARITAE
VT TAMEN ET LECTOR NOMEN . . . RE PASSIS
SINGVLAE DECLARANT EXORDIA . . AE PRIME
AELIACVM TERTIA SVBOLE DE CONIVG . . .

Римски камен с надгравијом, која је била
као штап за преграђивање, наставак је било
и овим симболом да се обнови; дакле је
било везано на јединство и...

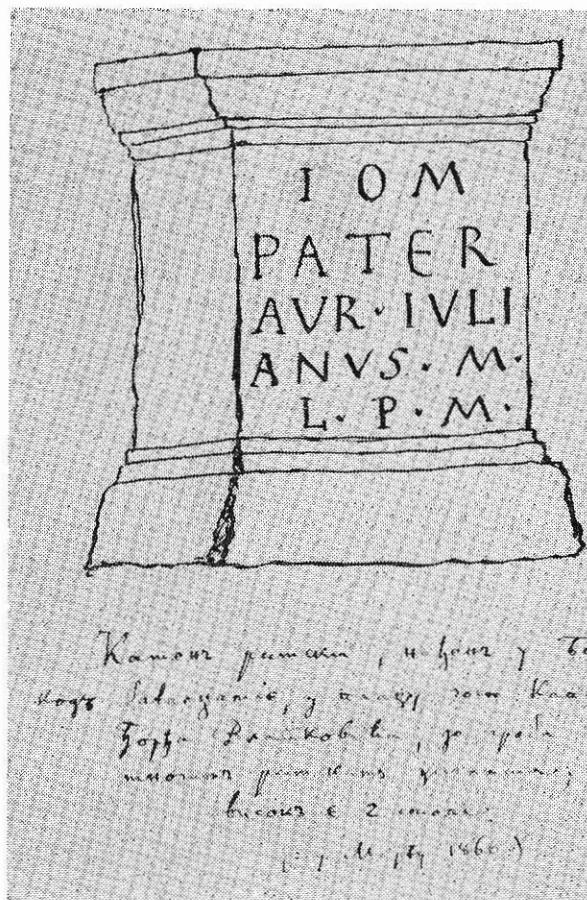
Сл. 8. — Део римске стеле са натписом, нађена близу Чукур чесме.

8. — Fragment d'une stèle romaine avec inscription, trouvée près de Čukur česma (Fontaine de Čukur).

део Београда био обухваћен римским гра-
дом.

*

Тражећи податке о Рихарду Штаудингеру, добротом Олге Шафарик, добио сам из заостале архиве др Јанка Шафарика неколико цртежа, који су се једини сачували у Београду из богате оставине овог вредног прегаоца.²⁶ Наиме, ради се о преписима три епиграфска споменика, нађена у различитим деловима Београда, који су данас изгубљени. Садржина текстова на споменицима одавно је позната.²⁷ Међутим, не свих, облика и димензије, а пототово не и преписи у оригиналу са цртежима споменика.

Камен жртвеник, нађен у близини
које сада називају градом Кнезије.
Задужбина Францобије, уједно и
најстарији римски споменик у Београду.
Висина је 2 метра.
1868. године.

Сл. 9. — Римски жртвеник са посветом Јупи-
теру, нађен код Скупштине Социјалистичке
федеративне републике Југославије.

9. — Un autel des sacrifices romain consacré à Jupiter, trouvé près de l'Assemblée nationale.

Најпознатији међу овим споменицима је „Римски камен с натписом, плоча од белог као шећер мермера, ископана у Београду, у авлији семеништа богословског; била је вероватно над уласком у купалишта јавна.“ Овако је испод цртежа, који је рађен у оловци, записао Шафарик (сл. 7).

Плоча је данас изгубљена, била је висока 0,40 м, широка 0,61 м (подаци према књизи *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, Beograd 1976, 73). Нађена је пре 1868. године, јер је те године F. Kanitz помиње у својој књизи.²⁸

Горњи податак Шафарика дозвољава да се место налаза овог споменика лоцира на простору између улица Париске, Кнеза

Симе Марковића и Улице 7. јула, тј. на пристору северозападно од Саборне цркве до зграде Француске амбасаде.²⁹ Још један податак, захваљујући цртежу споменика, је веома важан. На до сада објављеним фотографијама недостаје доњи десни угао плоче, док се на цртежу види и тај део, тако да је облик плоче сада у потпуности сагледан.

У многим допунама читања текста са споменика, поједина слова су долгујавана, иако се виде на овом препису. Намера нам није да о томе расправљамо.

Због великог значаја споменика наводимо последње издање текста,³⁰ остављајући могућност да овај препис Шафарика (сл. 7) помогне, евентуално, у разрешењу бројних спорних места читања појединачних редова.

Alma lavacrorum de saxlis decido lympha
Et sunt ex lapide perfectae [piscinale]
pulchrae
Laetis inque locis natus [lacus. Quae]
tamen ipsis
Tunc cum sospes erat coniux [sacravit]
in usum
5 Emeritis quondam Alexandr[il]i [2—3]
nomine dignae.
Raucisoni lapidoso cadunt lde fon[te] (?)
liquores
Tam laudati operis dominus
[veteranus?] et auctor
In suaem memoriam voluit con[secrare]
maritae.
Ut tamen et lector nomen [cognoscere]
possis
10 Singulae declarant exordia litterae
primaes:
Aelia cum Tertia subole de coniuge
[casta].

Други споменик је фрагментована стела, нађена „близу Чукур чесме ...“. Цртеж је, takoђе, рађен оловком (сл. 8).

Како видимо из приложеног цртежа, на стели је било седам редова текста, којима код већине недостају почетна слова, што је нарочито видљиво у реду 1, 2, 3 и 6. Речи су растављене троугластим урезима.

Читање овог текста у најновијем издању римских споменика из Сингидунума³¹ дато је у следећем облику:

5	D(is) M(anibus) Corneliae C. f(iliae) Priscae quae vix(it) ann(is) XVI m(ensibus) VI dieb(us) XVIII [Colrn(elius) [Pr]lis[clus [. . .] RISVIRC [.]
---	--

Трећи споменик који нам даје Шафарик је жртвеник са посветом Јупитеру Патерну. Сви споменици из Сингидунума, с посветом Патерну, нађени су око Саборне цркве у Улици 7. јула, где се претпоставља да је био форум, изузев овог и жртвеника који је 1935. године откривен у Доситејевој улици бр. 1.

Податак Шафарика да је „Камен римски, нађен у Београду код Батал-џамије, у плацу госп. Капетана Ђорђа Влајковића, до гроба са многим римским циглама; висок је 2 стопе (у мартау 1866)“, веома је значајан, јер му сада тек знамо облик и висину. Цртеж (сл. 9) је рађен пером.

Читање текста на овом споменику никад није било спорно, али га ипак због целине понављамо.³²

10	I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Pater(no) Aur(elius) Iuli anus m(iles) 5 l(ibens) p(osuit) m(erito).
----	---

Захваљујући подацима арх. Рихарда Штаудингера и др Јанка Шафарика, наша сазнања о римском Сингидунуму барем су делимично употребљена. Забележивши их данас, помоћи ће нам сутра.

НАПОМЕНЕ

¹ О Рихарду Штаудингеру, архитекти по професији и археологу-аматеру, не знамо много, чак ни место где је рођен а рођен је, највероватније, 1875. године у Немачкој, јер кад је умро — имао је 61 годину. У Београд је дошао 1927. године. Боем по природи, није

имао сталан радни однос, већ је једно време, колико сам успео да сазнам, живео од средстава која је добио од Општине града Београда за израду макете Београдске тврђаве. Нарочито је показивао интересовања за историју старе српске куће, како у Београду, тако и у

Србији па је о томе и написао рад: Кућа грчко-оријенталског типа у моравско-вардарској долини, *Гласник Географског друштва*, XVIII, Београд 1932, 46—58. Има индиција да је учествовао на археолошким ископавањима у Стобима. Писао је о открићу римског пута у Доситејевој и Влајковићевој улици у више на врата. Бавио се и пројектовањем зграда, које су саграђене на Дедињу и у Улици Милутина Бојића бр. 4. Умро је у Београду 18. августа 1936. године, оставивши жену и двоје деце. О Штаудингеру уп. М(илослав) Ст(ојадиновић), In memoriam Рихард Штаудингер, „Правда“, 20. август 1936, страна 10. и књигу умрлих за 1936. годину на Новом гробљу у Београду.

² Забелешка је сачувана у виду мале, у којој су две на машини куцане странице текста, као и цртежи судова дати на таблама које су груписане у тринаест целина, како то и сам аутор наводи у тексту, као и три плана. Мапа се данас чува у Музеју града Београда, у Одсеку за средњи век Археолошког одељења, не заведена нити регистрована под неким бројем. Мапу је Штаудингер поклонио, највероватније, Општинском музеју непосредно пред смрт, заједно с једним делом своје збирке. Други део његове збирке откупио је Српски семинар, коју је 1947. године уступио Музеју града Београда. У овом раду издвојили смо само судове, који обликом и орнаментиком одговарају римско-провинцијској керамици, не упуštajući се у анализу судова касније провећенијације.

³ Како је од цртежа са археолошким материјалом за 1933. годину једино сачуван један цртеж, наша слика бр. 3, то смо склони да ове керамичке налазе вежемо за овај локалитет. На слици су дати лонци са две дршке, полу-лоптасте зделе и тањири с прстенасто профилисаним дном — типична римско-провинцијска керамика која се и данас налази у цивилном насељу.

⁴ Штаудингер је у својој мапи оставио и три плана на којима су обележена места налаза у 1934. години, од којих доносимо само два (сл. 1 и сл. 2), док је трећи план скоро идентичан плану 1 (сл. 1), с том разликом што је место налаза, на данашњем углу Поп-Лукине и Бранкове улице, дато на плану ситније размере.

⁵ Сви цртежи покретног материјала дати су у размери 1 : 1 и разврстани су према облицима, без обзира на временско опредељење (римски, словенски, турски, аустријски) и место налаза, тако да су им, ако није позната фактура, барем димензије одређене. Место где се данас чувају ови судови, није нам познато. Штаудингер је био велики пријатељ са др Милославом Стојадиновићем, потпредседником Општине града Београда, па му је, највероватније, поклонио већину ових судова, а овај их је 1952. године продао Музеју града Београда. Успели смо да препознајмо само један суд (сл. 4/2).

⁶ Нисмо нашли где је Штаудингер о томе писао. Вероватно није ни стигао, јер га је смрт претекла 1936. године.

⁷ Ради се о двема добро познатим стелама које су нађене на имању Црвеног крста; публиковао их је Н. Вулић, *Споменик*, LXXVII, Београд 1935, 61—63, бр. 73—74.

⁸ Налази римских гробова код нове зграде Универзитета, како саопштава Н. Жупанић, *Годишњак СКА*, XXIII, Београд 1909. 208, за вељи су Штаудингера да почетак југоисточне некрополе стави скоро у средину римског цивилног насеља. Данас је усталјено мишљење да би ова главна римска некропола почињала од Трга Републике, или у његовој непосредној близини.

⁹ Споменици које помиње Штаудингер, нису до сада забележени у литератури и нови су допринос броју откривених епиграфских споменика у Сингидунуму, поготово на југо-западној страни римског града.

¹⁰ Наша слика бр. 2, обележено јачом црном бојом.

¹¹ На таблама које је оставио Штаудингер у својој мапи налаза за 1934. годину, од орнаментисане тера сигилате нема ни један примерак, као ни глатке сигилате. Ми смо на нашим сликама 4, и 5. дали сву римску керамику, која потиче са налазишта F (сл. 2), изузев два крчага слична крчазима на сл. 4/3.

¹² Ради се о српском гробљу које је премештено касније на Таш-мајдан, непосредно око цркве Св. Марка.

¹³ Д. Гараšанин, Неколико римских гробница из Београда, *Музеји*, 2, Београд 1949, 146—154.

¹⁴ В. Кондић, Римски налаз из Вишњићеве улице, *Годишњак града Београда*, VII, Београд 1960, 29—36, са скицом једног дела римске некрополе.

¹⁵ Н. Вулић, *Споменик*, LXXI, Београд 1931, 23, бр. 623 и 624.

¹⁶ Д. Гараšанин, Археолошки споменици у Београду и околини, *Годишњак Музеја града Београда*, I, Београд 1954, 66.

¹⁷ Н. Вулић, *Споменик*, XC VIII, Београд 1948, 6, бр. 11.

¹⁸ Ј. Петровић, Историско-уметнички музеј у 1931. години. I — Збирка камених споменика. Српска краљевска академија, *Годишњак*, XL (1931), Београд 1932, 228.

¹⁹ Н. Вулић, *Споменик*, XC VIII, Београд 1948, 4, бр. 7.

²⁰ Музеј града Београда, Одсек за антику, инв. бр. 711.

²¹ М. Бирташевић, Археолошка налазиšta у Београду и околини, *Годишњак Музеја града Београда*, III, Београд 1956, 84.

²² Цртеже судова, као и планове, Штаудингер је обрадио у првим месецима 1935. године. Скицу коју прилажемо (сл. 6), обрадио је у мају 1935. године.

²³ Д. Бојовић, Прилог урбanoј историји Београда у периоду римске доминације, *Годишњак града Београда*, XXII, Београд 1975, 5.

²⁴ На Косанчићевом венцу, где се налазе остатци Народне библиотеке, у једној мањој сонди, 1976. године, откривени су остатци хипокауста грађевине неидентификоване намене, као и мањи фрагмент мозаика. Резултати нису публиковани. Уп. „Политика“, 22. октобар 1976, 16.

²⁵ Заштитна ископавања обавио је 1972. године Завод за заштиту споменика културе града Београда. Резултати нису публиковани.

²⁶ Заоставштина Ј. Шафарика налази се у Бечу. И овом приликом искрено се захваљујем Олги Шафарик, бившем кустосу Музеја града Београда и једно време његовом управнику.

²⁷ Сва три споменика објављена су у CIL (CIL III 6306, CIL III 6310, CIL III 6303).

²⁸ F. Kanitz, Serbien. Historisch-einographische Reisenstudien aus den Jahren 1859—1868, Leipzig 1868, 680.

²⁹ Богословија се налазила на углу улица Париске и Кнеза Симе Марковића. О овом детаљније уп. Ј. Никић, Аутобиографија Анастаса Јовановића, Годишњак Музеја града Београда, III, Београд 1956, 392, нарочито напл. 39.

³⁰ Сва литература о овом споменику наведена је у IMS, vol. I, Beograd 1976, № 49.

³¹ IMS, vol. I, 77, № 51.

³² IMS, vol. I, 50, № 12.

QUELQUES DONNÉES INÉDITES CONCERNANT L'HISTOIRE DU SINGIDUNUM ROMAIN

Notes prises par Richard Staudinger et Janko Šafarik

Dragoljub Bojović

L'un des plus connu collectionneur d'objets de l'Antiquité à Belgrade entre les deux guerres fut Richard Staudinger, Belgradois d'origine allemande. Il avait recueilli, dès la fondation du Musée de la ville de Belgrade en 1929 jusqu'à sa mort survenue en 1936, tous les objets facilement transportables dignes d'intérêt historiques et de toutes les époques, spécialement des objets en céramique. Tout cela était recueilli lors des creusements des fondations pour les bâtiments et les travaux publics. Les objets découverts furent soigneusement cataloguées par Staudinger, mais, malheureusement, seulement les notes de 1934 furent conservées. Les notes prises par lui composaient une sorte d'atlas où étaient sur des plans de Belgrade indiqués les lieux de découverte avec les dessins des objets recueillis.

Nous avons pris en considération de cet atlas uniquement les objets de l'époque romaine. Les illustrations 1 et 2 nous font voir les emplacements des lieux de découverte en 1934. Une des découvertes les plus connues est la nécropole romaine (ill. 2, F) trouvée lors du percement de la rue Brankova. Dans cette nécropole on a découvert trois tombeaux construits en briques portant la marque de la légion IV Flavia et deux monuments funéraires en pierre, dont un, comme l'a noté Staudinger, portait une inscription qui est restée inconnue car, malheureusement, personne ne l'avait transcrise et les deux monuments sont perdus. À cet endroit on a trouvé une grande quantité de vases, des fragments et même entiers, de provenance romaine provinciale (4 et 5) dont la plupart sont aujourd'hui perdus.

Grâce à la découverte des tombeaux, notés par Staudinger, au croisement des rues actuelles Brankova et Pop Lukina et au tombeau trouvé dans leur voisinage, au 16 de la rue Brankova, on peut être sûr de l'existence à l'époque romaine d'une troisième nécropole de Singidunum située au sud-ouest de l'agglomération.

Dans ces notes de 1934 Staudinger ne mentionne qu'une seule découverte en 1933 et cela en creusant les fondations du nouveau patriarchat dans la rue Knez Sima Marković № 6. De tous les dessins de 1933 il n'est resté qu'un seul (3) c'est pourquoi nous sommes enclin à croire que la céramique découverte provient de ce lieu.

De même dans l'atlas de 1934 nous avons trouvé une feuille avec une esquisse des objets trouvés dans la rue Zadarska (6). Ce sont en réalité des fondements en briques d'un bâtiment et des restes d'une maison construite en treillis. Les données que nous a laissées Richard Staudinger sont d'une grande importance pour le plan du Singidunum romain car on ne savait pas auparavant avec sûreté que ces lieux avaient fait partie de l'agglomération romaine.

*

De la riche donation du docteur Janko Šafarik il n'est resté à Belgrade que trois dessins d'inscriptions épigraphiques romaines sur un monument trouvé sur le territoire de Singidunum. Tous les trois monuments (7, 8 et 9) sont perdus. Il est vrai que le texte inscrit sur ces monuments est connu mais la forme de ces monuments nous est restée inconnue ainsi que leurs dimensions.

Grâce aux dessins conservés de Šafarik pour la première fois nous pouvons connaître la forme de l'autel des sacrifices (9) ainsi que sa grandeur. Il n'y eut pas de difficulté à lire le texte sur le premier monument, ce qui n'était pas le cas des deux autres (7 et 8). Le dessin de la dalle de pierre (7), aujourd'hui perdue, nous fait voir qu'il était question des thermes à Singidunum ce qui pourrait nous aider à résoudre la question de

ces thermes dont on n'était pas d'accord auparavant. Le troisième monument est une stèle funéraire (8) trouvée près de la Fontaine de Čukur dans la rue Dobračina. Comme on peut le constater sur le dessin il y avait sur la stèle sept lignes écrites auxquelles pour la plupart manquaient les premières lettres ce qui est surtout le cas des lignes 1, 2, 3 et 6.

